

Kováts Dániel

BÁSTYA ÉS HAJLÉK

A Magyar Nyelv Múzeuma

Az idő

Tíz év suhant el felettünk, mióta megnyitotta kapuját Kazinczy birtokán a magyar nyelv múzeuma. Egy évtized igazolja immár, hogy valóban lehet küldetése anyanyelvünk kincsesházának. Sok ez, vagy kevés? Nem tudom; az idő mindig viszonylagos. Széphalom 212 éve lett műhelye a magyar kultúrának; Kazinczy negyedszázadon át alkotott, küzdött itt nyelvi és irodalmi kultúránk gazdagításának szolgálatában; 42 év telt el az író halála után, mire emlécsarnokát az Akadémia átadta a nemzetnek; 14 év telt el párját ritkító múzeumunk gondolatának fogantatásától a megszületéséig. Ezekhez az időszakokhoz képest rövidnek mondható a 2008 tavaszától máig eltelt tíz esztendő. Ahhoz viszont bőven elegendő, hogy megállapíthassuk a nyelvmúzeum létrehozásának indokolt, sőt: szükséges voltát.

Múzeum anyanyelvünknek? Több jóindulatú ember e kérdéssel fejezte ki aggodalmát. S az eddig megtett út a maga mérföldköveivel szemléletesen jelzi mindenki számára, hogy egy múzeum nem holt tárgyak gyűjteménye, s azt is, hogy anyanyelvünk történeti útját, változatait, megteremtett alkotásait, gazdagítóit föl kell mutatnunk valahol önmagunk erősítése, ifjúságunk értékrendjének gazdagítása érdekében. Ez a múzeum az anyagi, a személyi, a módszertani korlátok között kezdeményezően mozogva figyelmet keltett, elismerést vívott ki kiállításával, rendezvényeivel, múzeumpedagógiai foglalkozásaival, kiadványaival, pályázataival. Az intézmény kulturális küldetésének elfogadtatása az első tíz esztendő nagy vívmánya.

Minden kor próbára teszi a szellem embereit a maga kihívásaival, s ez a magyar művelődés történelmi útja, a nyelv és a nyelvhasználat alakulásában jól nyomon követhető. Aki anyanyelvi kultúráját s rajta keresztül identitását szilárd alapokra kívánja építeni, rá kell pillantania az időnek arra a vertikális síkjára, amely a Halotti beszédtől napja-

inkig vezet. A diakrónia mellett azonban ott a másik időszemlélet, a szinkroniáé, vagyis a jelen horizontjának megismerése, az élő nyelv lehetőségeinek birtokbavétele. A magyar nyelv múzeumának mindkét vonatkozásban van kínálata. Ráébredt arra, milyen mélyen gyökerező nyelvet birtokolhatunk, miként hirdetik írott emlékeink kulturális hagyományaink hét évszázadon át egymásra rétegeződő gazdagságát. Másfelől pedig szemlélhetjük, milyen változatokat hozott, hoz létre a magyarul beszélők táji hovatartozása, illetve a társadalmi munkamegosztásban vállalt szerepe. Láthatjuk a nyelv tárgyiasult formáit rovásírásos emlékeinktől a kódexeken, könyveken, közérdekű (fel)iratainkon át a mai technika eszközeiig. S ezt összegyűjtve a fő mozgásokat, folyamatokat érzékeltetve mutatni, látni kell, mert így segíthető elő az összefüggések hálózatának megértése, ami kultúránk lényegét illeti.

A nyelvmúzeum tehát a múlt és a jelenvaló nyelvtények, kifejezésformák, jelenségek közvetítője. Tudatosítja, hogy anyanyelvünk élő teremtmény, tehát folyamatosan születnek új elemek a beszélő közösségben, miközben mások megváltoznak, el is halhatnak. Olyan hely, amely nem riad vissza a történelmi idő által túlhaladott tartalmak és formák bemutatásától sem, amelyek mára nyelvi műemlékekké váltak ugyan, de amelyekben – mint a kagylóba zárt gyöngy – ott rejtőzik elődeink teljesítménye. Lelkesítő felfedezésekhez vezethetnek klasszikusaink nyelvi teremtmői erejének ékes példái.

A nyelvmúzeum tervezője az épület egyik elemeként bástyaszerű kiképzést alkalmazott, amely ugyanolyan kövekből épült, mint a környék középkori várai. Kívülről erőt sugároz, védelmet ígér, ha valamilyen veszéllyel kell szembenéznünk. A küzdelmes múltra utal, miközben azt sugallja, hogy a nyelv embervoltunk és nemzeti létünk erődítménye, tehát oltalmat adó tényező, megtartó erő. „Erős várunk a nyelv”, hirdeti Kosztolányi Dezső egyik könyvének (Illyés Gyula által adott) címe. Ezt érezzük akkor is, ha belépünk az oválist for-

máló falak közé, ahová fentről fény árad, s amely a nemzeti-nyelvi összetartozás ölelő karjaként értelmezhető. Kialakítását annak az asztalnak a formája ihlette, amely körül a Magyar Tudós Társaság alapítóatyái foglaltak helyet; olyan nemes elődök, mint például Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, Teleki József, Kisfaludy Sándor, Döbrentei Gábor, Vitkovics Mihály, Kis János, Guzmics Izidor, Fejér György, Horvát István.

Van azonban az épületnek olyan részlete is, amelynek nagy üvegfe-lületein Kazinczy kertjére nyílik kilátás; ott az otthonérzet telepszik közénk. A kiállítások látogatója megpihenhet itt, hogy élményeit összegezze. Mintha nyugalmat árasztó közös hajlékunkban foglal-nánk helyet, miközben kapcsolatot érzünk a külvilággal, az adott környezettel. Látjuk a Kazinczy egykori lakóházának helyén emelt emlécsarnokot, s a fák között a síremléket. Itt valahogy összesimul a múlt és a jelen. S az időből átpillantunk, átlépünk egy olyan föld-darabra, amely – akárcsak a múzeum – összeköt a hagyománnyal, s amelyen mintát adó életmű született.

A hely

Egy szép halom táru ki előttünk, amelyről Kazinczy Ferenc – mielőtt fái felnőttek volna – messzire tekinthetett. „Látom Újhelynek tornyát, Borsinak omladékát”, írta, és „Széphalom Sáros-Patakhoz 3 órányira fekszik”. II. Rákóczi Ferenc szülőföldjén érzékelte tehát a történelmi és kulturális örökséget, nem valamilyen pusztaságban, elszigetelt térben teremtett magának otthont. Mára e dombról beszűkült a lát-határ, s ez arra késztet: forduljunk befelé egy kicsit, gondoljunk arra, mit üzen nekünk a hely. Tolmácsaink is vannak ehhez, hiszen nagy szellemek jártak itt előttünk az idők során. Petőfi szerint „szent hely,

szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma”. Szemere Miklóst az itt nyugvó előd munkájának folytatására inti a sír: „Esküdd, hazám, e néma hant felett / Hogy nagy fiadnak, amit álma rajzolt, / Valóvá hímzi áldozó kezed”, Tóth Kálmán pedig arra emlékeztet: „Innen Kazinczy lelke indult / Eszméi fényes táborával, / Hogy visszaadja a magyart magának”.

Aki körbetekint az emlécsarnokban, s látja Kazinczy életének és munkásságának sok dokumentumát, bizonyára megérzi, hogy nem egyszerűen egy nehéz sorsú, önfeláldozó hazafi nyugvóhelyén jár, hanem egy alkotó élet helyszínét kereste fel. Ha ezt átéljük, akkor nem a veszteség tragikuma tölti el itt a lelkünket, hanem egy küzdel-mes élet felemelő és serkentő ereje: lehet cselekedni a közjőért akár elszigeteltségben, a centrumtól távol is.

Hol is van ez a hely? Távol Pesttől, Pozsonytól, Béctől. Kazinczy 1794-ben öt napon át szekerezett Budáig, s csaknem egy évszázad-dal később, 1872-ben Toldy Ferenc – bár vonattal – még 11 órán át utazott a fővárosból Sátoraljaújhelyig, hogy a széphalmi emlékhelyet felkeresse. 1920-tól aztán Széphalom a megcsonkított haza peremére került, s már határ választotta el Borsitól, Csörgőtől, Toronyától, Legenyétől, Lasztóctól, azoktól a környékbeli településektől, amelyek a széphalmi dombról láthatók, s amelyekre otthona ismertetésekor Kazinczy hivatkozott. Hazánk periferiáján állunk? Lehet, hogy föld-rajzilag igen, de történelmileg és szellemiekben semmiképp. Kazinczy életpéldája épp arra int, hogy az intézményi központoktól távol is megteremthető az alkotó légkör, onnan is hozzá lehet járulni közös kultúránk gazdagításához. Ahogy azt a kisebbségben élő magyar költő, Oszwald Árpád versbe foglalta 1981-ben kötetben megjelent, Kazinczy című költeményében: „Széphalom, kicsiny sziget – s te hitted, hogy kontinens, / hogy szavadnak súlya van, s amit üzensz, / az példa lesz társaknak, késő unokáknak”.

A szellem

Az idő, vagyis a történelmi múlt és a hely, tehát a magyar irodal-mi és nyelvi kultúra egyik megújítójának pátriája meghatározza a magyar nyelv múzeumának létét és szerepét. Igaz, 260 kilométerre vagyunk fővárosunktól, autópályán is csaknem három órát kell úton tölteni, hogy onnan valaki ideérjen. De tekintsünk most egy kicsit másfelé! Vannak közelebb is olyan kulturális centrumok, ahol nem-zettársaink élnek, akiknek éltető erejük a magyar szó. Kassa innen közúton mindössze 55 kilométerre fekszik, Ungvár 80, Beregszász 130, Szatmárnémeti 150, Rimaszombat 160, Nagyvárad 250 kilométer, s ha lassúbb is felőlük a közlekedés, mint Budapestről, gépkocsi-val, autóbusszal akár egynapos programként elérhető e körzetekből Széphalom. Két tanulság máris következik ebből. Az egyik az, hogy a „kulturális perem” fogalmát át kell értékelnünk, a másik, hogy anyanyelvünk ügye túlárad a hazai horizonton, így a magyar nyelv múzeuma centrummá tehető.

A hely szelleme leküzdheti a földrajzi távolságokat, nem szabad azon keseregnünk, hogy anyanyelvünk bástyája s hajléka nem fővá-rosunkban épült fel. Valószínű, hogy ha Budapesten állna, valamivel több látogatója lenne intézményünknek. De vajon kapnának-e ott is ugyanilyen élményt az érdeklődők, mint itt, e sajátos történelmi térben? Sugározna-e benne ugyanez a szellemiség, amelynek egyik eleme Kazinczy nyomán éppen a dac, a hátrányokat leküzdő tenni akarás? Itt, e nemzeti emlékhelyen nem vonja el semmi figyelmünket a lényegről, összpontosíthatunk anyanyelvünk tényeire, értékeire,

amelyben a múlt és a mindenkori jelen hatásai nyomon követhetők.

Széphalom szelleme arra is kötelez, hogy a látogatók fogadásán, élmények nyújtásán túl legyen ez a múzeum tudományos műhely is. Ez nem könnyebb feladat az előbbinél. A kialakított és folyamatosan bővülő könyvtár, a nyelvészta-borok folytatása, a tanári továbbkép-zések és diáktáborok befogadása kiegészíthető egy olyan kutatóhely működtetésével, amelynek célja Kazinczy életművének vizsgálata mellett a nyelvhatáron fekvő táj nyelvhasználatának, etnikai sokszínű-ségének, a kultúrák kölcsönhatásának, a kisebbségben élők anyanyelvi gondjainak tanulmányozása. Aligha várható, hogy a nyelvmúzeum a közeli jövőben tudományos kutatásra szakosodó munkatársakkal bővül, ezért azoknak a kapcsolatoknak az elmélyítésével építhető föl a szakmai tevékenység, amely a Kazinczy Ferenc Társaságban tömörülő pedagógusok, nyelvapolók, a Miskolci Egyetemmel és az Eszterházy Károly Egyetem sárospataki campusával kialakuló együttműködéséből következik. A Magyar Nyelv Múzeumának első tíz esztendeje megfelelő alapot teremtett a sikeres folytatáshoz, az intézmény hivatásának hosszú távon való betöltéséhez.

„Nincs más haza, csak az anyanyelv”, írta Márai Sándor, aki szülővá-rosában megismerte a többnyelvű polgárok világát, az emigrációban pedig átélhette a másnyelvű környezet hatását, miközben mindvégig magyar író maradt. Ezt a meggyőződést terjeszti, mélyíti nyelvmú-zeumunk. Mit is kívánhatunk neki a tizedik születésnapon? Talán ezt: legyen Széphalom nemzeti értékeink őrzésének, gyarapításának bástyája, és legyen hajléka minden magyarul beszélő embernek, aki nyelvében otthont, oltalmazó hazát kíván magának!